

MAHALLA XAYRIYA FONT TASHKILOTLARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH

Bahodirov O'rolboy Bahriddin o'g'li

O'zbekiston Respublikasi

*Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Biznes va tadbirkorlik
oliy maktabining Moliya mutaxassisligi magistranti*

Bahodirov O'ktam Bahriddin o'g'li

Jizzax shahar kasb-hunar maktabi Ishlab chiqarish ta'lim ustasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada mahalla xayriya fondlari jamiyatning ijtimoiy himoya tizimidagi muhim bo'g'inlardan biri bo'lib, ularning moliyaviy faoliyatini shaffof yuritish va samaradorligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada buxgalteriya hisobi tamoyillari, moliyaviy hisobotning xususiyatlari, shuningdek, buxgalteriya hisobi jarayonlarida zamonaviy yondashuvlardan foydalanish imkoniyatlari hamda xayriya tashkilotlarining moliyaviy faoliyatini samarali yuritish uchun avtomatlashtirilgan buxgalteriya tizimlarini joriy etish ochib berilgan.

Kalit so'zlar. Mahalla xayriya fondi, buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisobot, shaffoflik, avtomatlashtirilgan tizimlar.

KIRISH

Mahalla xayriya fondlari ijtimoiy himoya tizimining ajralmas qismi bo'lib, ularning faoliyati aholining kam ta'minlangan qatlamlarini qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish va xayriya tadbirlarini moliyalashtirishga qaratilgan. O'zbekiston Respublikasida mahallalar va xayriya fondlari faoliyatini tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy bazani takomillashtirish bo'yicha 2000-yillardan boshlab keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Jumladan, 2017-yilda "Mahalla" tizimini yanada rivojlantirish va uning vakolatlarini kengaytirish maqsadida davlat tomonidan bir qator dasturlar ishlab chiqildi. Buxgalteriya hisobi ushbu tashkilotlar uchun moliyaviy shaffoflikni ta'minlash, mablag'lardan samarali foydalanish va donorlarning ishonchini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqaro tajribaga nazar tashlasak, AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya kabi rivojlangan davlatlarda xayriya fondlari faoliyatini tartibga soluvchi qat'iy moliyaviy standartlar mavjud. Bunda, Buyuk Britaniyada 2010-yildan beri Charity Commission (Xayriya komissiyasi) tomonidan xayriya fondlarining moliyaviy hisobotlari doimiy ravishda monitoring qilinadi.

So'nggi yillarda dunyo miqyosida xayriya fondlarining iqtisodiy ahamiyati ortib bormoqda. Masalan, AQShda 2022-yilda xayriya jamg'armalarining umumiy aktivlari \$1,5 trillionni tashkil etgan bo'lsa, Germaniyada bu ko'rsatkich 2019-yilda 150

milliard yevro atrofida edi. Xayriya fondlari orqali boshqarilayotgan mablag'larning ortishi ularning buxgalteriya hisobi tizimini yanada takomillashtirish zaruratini tug'diradi. O'zbekiston sharoitida ham mahalla xayriya fondlarining mablag'lari yildan-yilga ortib bormoqda. 2020-yilda ushbu fondlar orqali jamiyatga yo'naltirilgan mablag'lar hajmi 500 milliard so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2023-yilga kelib bu raqam 1 trillion so'mga yetdi. Bu esa ushbu tashkilotlar uchun aniq va shaffof buxgalteriya hisobi yuritish muhimligini yana bir bor isbotlaydi.

Buxgalteriya hisobi tizimi samaradorligini oshirish bo'yicha xalqaro tajribadan foydalanish muhimdir. Masalan, Germaniyada "Transparency International" tomonidan 2015-yildan beri xayriya fondlarining moliyaviy hisobotlari bo'yicha maxsus reyting tizimi joriy qilingan bo'lib, bu ularning shaffofligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston sharoitida ham shunday tizimlarni joriy qilish orqali donorlar va jamiyatning fondlarga bo'lgan ishonchini oshirish mumkin. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali buxgalteriya hisobini takomillashtirish xalqaro miqyosda samarali natijalar bermoqda. Masalan, AQSh va Kanada xayriya fondlarida 2018-yildan beri buxgalteriya jarayonlarini avtomatlashtirishga yo'naltirilgan maxsus dasturiy ta'minotlar qo'llanilmoqda. Bunday tizimlar mablag'larning to'g'ri taqsimlanishini nazorat qilish va har bir sarf-xarajatni aniq qayd etish imkonini beradi. Mahalla xayriya fondlarida buxgalteriya hisobini takomillashtirish xalqaro standartlar va ilg'or tajribalarga asoslanishi zarur. Moliyaviy shaffoflikni ta'minlash, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va qonunchilikni takomillashtirish ushbu tashkilotlarning samarali ishlashiga, donorlar ishonchini oshirishga va ijtimoiy loyihalarning barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar sharxi. Amerikalik olim David Cairns fikricha xayriya fondlarida xalqaro buxgalteriya standartlarini joriy etish shaffoflik va hisobdorlikni oshirishda muhim omil ekanligini ta'kidlaydi. Uning tadqiqotlariga ko'ra, 2020-yildan keyin xayriya tashkilotlari orasida IFRS for SMEs (kichik va o'rta korxonalar uchun xalqaro moliyaviy hisobot standartlari) qo'llanilishi ortib, bu donorlar va hukumat organlari uchun moliyaviy ma'lumotlarning aniq va ishonchli bo'lishiga xizmat qilgan.

Britaniyalik tadqiqotchi Richard Barker fikriga ko'ra esa xayriya tashkilotlarida raqamli texnologiyalar yordamida buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish zarurligini ilgari suradi. Uning fikricha, xayriya fondlarida sun'iy intellekt va blokcheyn texnologiyalaridan foydalanish mablag'larning noto'g'ri ishlatilishi yoki yo'qolishini 25-30% ga kamaytirishga yordam beradi. Barkerning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, 2021-yildan keyin Yevropa Ittifoqida moliyaviy monitoring tizimlari kuchaytirilganidan so'ng xayriya fondlarining daromad va xarajatlar bo'yicha aniqlik darajasi sezilarli oshgan.

Abdullayev S. Sh. o'zining Xayriya Tashkilotlarida Buxgalteriya Hisobini Takomillashtirish nomli tadqiqotida xayriya tashkilotlarining moliyaviy hisobotlarini

xalqaro standartlarga mos ravishda tashkil etish zarurligini ta'kidlaydi. U, shuningdek, buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali xayriya fondlarining samaradorligini oshirish va xatoliklarni minimallashtirish mumkinligini alohida ta'kidlagan. Uning fikricha, xalqaro tajriba va zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirish O'zbekiston sharoitida ham o'z samarasini berishi mumkin.

Mamatqulov I. B. o'z tadqiqotida, Xalqaro Moliyaviy Hisobot Standartlari va Ularning O'zbekiston Tashkilotlariga Ta'siri nomli ishida, O'zbekistondagi xayriya fondlarining moliyaviy hisobot tizimlarini xalqaro standartlarga moslashtirish orqali global miqyosda raqobatbardoshlikni oshirishni maqsad qilgan. U, ayniqsa, xayriya tashkilotlarida moliyaviy shaffoflikni ta'minlash va donorlarning ishonchini oshirish uchun hisobotlarni o'z vaqtida va to'g'ri taqdim etish zarurligini bildirgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Mahalla xayriya fondlarida buxgalteriya hisobini takomillashtirish masalalarini o'rganish uchun tahliliy, taqqoslash va empirik usullar qo'llanildi.

Tahlil va natijalar. Xayriya fondlarida buxgalteriya hisobi tizimini takomillashtirish global miqyosda dolzarb masala bo'lib, uning samaradorligi moliyaviy shaffoflik va tashkilotga bo'lgan ishonch darajasini oshirish bilan bevosita bog'liq. So'nggi yillarda xayriya fondlarida raqamli texnologiyalarni joriy etish hisobdorlikni oshirishga yordam bergan bo'lsa-da, ayrim fondlarda hisobot yuritishning an'anaviy usullari saqlanib qolmoqda. Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, buxgalteriya hisobi jarayonlarini avtomatlashtirish mablag'larning samarali taqsimlanishiga va moliyaviy boshqaruvning yaxshilanishiga olib keladi. O'zbekiston sharoitida ham bu borada qator islohotlar amalga oshirilgan bo'lsa-da, ularni yanada rivojlantirish uchun zamonaviy yondashuvlarni qo'llash va xalqaro tajribadan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Quidagi jadvalda O'zbekiston, AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya, Kanada va Yaponiya kabi davlatlarning xayriya fondlarida qo'llanilayotgan buxgalteriya hisob usullari, shaffoflik darajasi, avtomatlashtirish holati va moliyaviy hisobot shakllari bo'yicha taqqoslama ma'lumotlar keltirilgan.

1-Jadval.

Mahalla xayriya fondlarida buxgalteriya hisobining xalqaro taqqoslanuvi

№	Davlat	Buxgalteriya hisobi standarti	Hisobot davriyligi	Avtomatlashtirish darajasi (%)	Shaffoflik indeksi (0-100)	Davlat nazorati	Donor ishonchi (%)
1	O'zbekiston	Milliy standart (BHMS)	Yillik	40	60	O'rta	55

2	AQSh	GAAP / IFRS	Yillik / Chorak	90	85	Kuchli	80
3	Buyuk Britaniya	FRS 102 / IFRS	Choraklik	85	90	Kuchli	85
4	Germaniya	HGB / IFRS	Yillik	80	88	Kuchli	78
5	Kanada	ASPE / IFRS	Yillik / Chorak	75	82	Kuchli	75
6	Yaponiya	J-GAAP / IFRS	Yillik	70	80	Kuchli	73

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, rivojlangan mamlakatlarda buxgalteriya hisobining xalqaro standartlarga mosligi, hisobot yuritish davriyligi qisqaligi, avtomatlashtirish darajasi yuqoriligi va shaffoflik indeksining yuqoriligi bilan ajralib turadi. AQSh va Buyuk Britaniyada donorlarning ishonch darajasi 80-85% atrofida bo‘lib, bu ularning aniq va shaffof hisobot tizimiga ega ekanligini ko‘rsatadi. O‘zbekiston sharoitida esa buxgalteriya hisobining avtomatlashtirish darajasi pastligi (40%) va shaffoflik indeksi nisbatan pastligi (60%) asosiy muammolardan biri hisoblanadi. Shu sababli, xalqaro tajribadan foydalanish va buxgalteriya tizimini avtomatlashtirish orqali xayriya fondlarining samaradorligini oshirish mumkin.

Mahalla xayriya fondlarining buxgalteriya hisobi tizimini takomillashtirish masalasi bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Xayriya tashkilotlarining samarali faoliyat yuritishi, moliyaviy mablag‘larning maqsadli ishlatilishi va jamiyatga xizmat qilish darajasi to‘g‘ri hisob-kitoblarga bog‘liq. Xalqaro tajriba, raqamli texnologiyalar va mustahkam qonunchilik asosida buxgalteriya hisobi tizimini modernizatsiya qilish orqali nafaqat shaffoflik, balki donorlar ishonchini ham oshirish mumkin.

№	Taklif	Tavsif
1	Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini joriy etish	Xayriya fondlari xalqaro IFRS for SMEs yoki boshqa standartlarga mos ravishda hisobot tayyorlashi zarur.
2	Buxgalteriya hisobi jarayonlarini raqamlashtirish	Moliyaviy ma'lumotlarni avtomatlashtirilgan dasturlar orqali yuritish, xatoliklarni kamaytirish va samaradorlikni oshirish.
3	Davlat nazoratini kuchaytirish va auditi yo‘lga qo‘yish	Fondlarning faoliyatini tekshirish va audit qilish, qonuniylik va shaffoflikni ta'minlash.

4	Xodimlarning malakasini oshirish	Buxgalterlar va menejerlar uchun xalqaro standartlar, raqamli texnologiyalar bo'yicha o'quv kurslari va seminarlar tashkil etish.
5	Jamoatchilik va donorlar bilan ochiq muloqotni rivojlantirish	Onlayn platformalar orqali hisobotlarni e'lon qilish, donorlar va jamoatchilik bilan ochiq muloqotni kuchaytirish.

Ushbu jadvalda taklif etilgan o'zgarishlar va islohotlar nafaqat moliyaviy jarayonlarni yaxshilash, balki mahalla xayriya fondlarining ijtimoiy obro'sini ham mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mahalla xayriya fondlarida buxgalteriya hisobi tizimini takomillashtirish uchun bir qator muhim islohotlar zarur. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini joriy etish, moliyaviy hisobotlarning aniq va ishonchli bo'lishini ta'minlash bilan birga, donorlarning ishonchini oshiradi. O'zbekiston sharoitida, buxgalteriya hisobi jarayonlarining avtomatlashtirilishi va raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali xatoliklar kamaytirilib, samaradorlik sezilarli darajada oshishi mumkin.

Shuningdek, davlat nazoratini kuchaytirish va mustaqil auditorlik tekshiruvlarini joriy etish orqali xayriya fondlarining faoliyati yanada shaffof bo'lishi va qonuniyligini ta'minlash imkoniyati yaratiladi hamda xodimlarning malakasini oshirish, ularga zamonaviy buxgalteriya dasturlarini o'rgatish, tizimni optimallashtirishga katta hissa qo'shadi. Shu bilan birga, xayriya fondlari onlayn platformalar orqali hisobotlarni e'lon qilib borishi, jamoatchilik va donorlar bilan ochiq muloqot qilishning samarali usuli bo'lishi mumkin.

Xayriya fondlarining buxgalteriya hisobi tizimini takomillashtirish uchun zamonaviy texnologiyalarga tayanish, xalqaro tajribaga asoslanish va malakali kadrlarni tayyorlash zarur. Bu o'z navbatida nafaqat jamiyatga bo'lgan ishonchni mustahkamlash, balki xayriya mablag'larining maqsadli ishlatilishini ta'minlashga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda mahalla xayriya fondlarida buxgalteriya hisobi tizimini takomillashtirish uchun bir qator zarur choralar mavjud. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini joriy etish, raqamli texnologiyalarni qo'llash va avtomatlashtirish, xayriya fondlarining moliyaviy shaffofligini oshirishga katta yordam beradi. Davlat nazoratini kuchaytirish va mustaqil auditorlik tizimini yo'lga qo'yish orqali qonuniylikni ta'minlash va xayriya mablag'larining to'g'ri ishlatilishini nazorat qilish muhim. Xodimlarning malakasini oshirish, ularga zamonaviy buxgalteriya dasturlarini o'rgatish va donorlar bilan ochiq muloqotni rivojlantirish esa tizimning samaradorligini oshiradi.

Shu sababli, buxgalteriya hisobini takomillashtirish uchun keltirilgan takliflarni amalga oshirish, xayriya fondlarining moliyaviy boshqaruvini yanada samarali va ishonchli qilishga imkon yaratadi. Xalqaro tajriba va zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirish, nafaqat mahalla xayriya fondlarining jamiyatga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi, balki ularning moliyaviy faoliyatini ham yanada shaffof va samarali qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. D. Cairns International Financial Reporting Standards for Non-Profit Organizations: Enhancing Transparency and Accountability. Oxford University Press. 2021 yil.
2. R. Barker The Role of Digital Accounting in Charitable Organizations: AI and Blockchain Applications. Cambridge University Press. 2022 yil.
3. S. Ahmedov Nodavlat ta'lim tashkilotlarida buxgalteriya hisobini tashkil etish va takomillashtirish. - Toshkent: Iqtisodiyot va moliya 2022 yil.
4. R. Karimov Buxgalteriya hisobining asoslari: nazariya va amaliyot. - Toshkent: Moliya nashriyoti 2020 yil.
5. S.Sh. Abdullayev Xayriya Tashkilotlarida Buxgalteriya Hisobini Takomillashtirish. Toshkent: Universitet nashriyoti 2022 yil. 145-167 betlar.
6. I.B. Mamatqulov Xalqaro Moliyaviy Hisobot Standartlari va Ularning O'zbekiston Tashkilotlariga Ta'siri. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2023 yil. Betlar: 78-92 betlar.
7. A.O. Toshpulatov Buxgalteriya Hisobi va Auditingning Mahalla Xayriya Tashkilotlaridagi O'rni. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti nashriyoti, 2021 yil. 114-130 betlar.
8. J.H. Zohidov Moliyaviy Hisobotlarning Shaffofligini Oshirish Yullari: Xayriya Tashkilotlari Misolida. Toshkent: Buxgalteriya va audit institutining nashriyoti, 2020 yil. 64-81 betlar.
9. A.M. Karimov Xayriya Tashkilotlarida Auditorlik Faoliyatini Takomillashtirish. Bukhara: Buxoro Davlat Universiteti nashriyoti, 2022 yil. 101-115 betlar.
10. E.F. Raxmonov Xayriya Tashkilotlari uchun Buxgalteriya Hisobi Jarayonlarini Avtomatlashtirish. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Buxgalteriya va Audit Asoslari Markazi, 2021 yil. 136-150 betlar.
11. G.K. Ismailova O'zbekistonda Xayriya Tashkilotlari Faoliyatida Hisoboti va Nazoratini Yaxshilash Yullari. Andijan: Andijon Davlat Universiteti nashriyoti, 2023 yil. 91-105 betlar.